

Władysław Właźlak

Komisariat Siewierski w diecezji wrocławskiej (1797-1818)

1. Uwagi wstępne

Po kolejnych rozbiorach Polski władze zaborcze dokonywały zmian w strukturach administracyjno-terytorialnych, zarówno państwowych jak i kościelnych. Celem takiego działania było zintegrowanie nowo przyłączonych ziem z resztą obszaru państwa. Wszystko to miało służyć umocnieniu nowej władzy. Szczególne miejsce w dziejach Polski zajmował Kościół katolicki, który po utracie niepodległości był jednym nośnikiem wartości narodowych, a zarazem mocno był wpisany w organizm ustrojowy Rzeczypospolitej. Takiego stanu nie akceptowały państwa zaborcze, które wszelkimi sposobami zacierały dawne struktury państwowe i kościelne. Władze pruskie podobnie jak dwaj pozostali sprzymierzeńcy przyjęły zasadę dostosowania administracji kościelnej do granic państwa. Przykładem takiego działania było utworzenie Komisariatu Siewierskiego o charakterze oficjalu okręgowego w ramach diecezji wrocławskiej¹. Obejmo-

¹ W diecezji wrocławskiej nie wprowadzono podziału na oficjaly okręgowe, jak to miało miejsce w innych diecezjach metropolii gnieźnieńskiej. Władzę sędziowską posiadał oficjal generalny, a w sprawach mniejszej wagi archidiaconi. Od 1448 r. spotykamy sędziów biskupich zwanych komisarzami, którzy byli ustanowieni na stałe i sprawowali swą jurysdykcję w pewnych okręgach zwanych komisariatami. Podobna praktyka organizacji sądownictwa kościelnego występowała w diecezjach niemieckich, gdzie w większości nie było oficjalatów okręgowych. Ta odmienność diecezji wrocławskiej zapewne częściowo wynikała z faktu, iż w momencie tworzenia oficjalatów okręgowych znajdowała się ona poza granicami Polski. W literaturze przy wzmiankowaniu Komisariatu Siewierskiego podaje się jednak, iż miał on charakter oficjalu okręgowego, zapewne dlatego szefa tej jednostki zamiennie określano komisarzem lub oficjałem – K. Bauermeister, *Studien zur Geschichte der kirchlichen Verwaltung des Erzbistums Mainz in späteren Mittelalter*, Archiv für katholisches Kirchenrecht 97 (1917), s. 502, 518-524; T. Silnicki, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca wieku XIV*, Warszawa 1953, s. 329 n; H. E. Wyczawski, *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, Warszawa 1956, s. 34; W. Urban, *Studia nad dziejami wrocławskiej diecezji w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 1959, s. 75; J. Sawicki, *Concilia Poloniae, Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty*, t. 10, Wrocław 1963, s. 470 n; P. Hemperek, *Oficjaly okręgowe w Polsce*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 18 (1971), z. 5, s. 62; B. Kumor,

wał on swoim zasięgiem następujące dekanaty: częstochowski, pilicki i siewierski, które wcześniej należały do diecezji krakowskiej. Utworzenie powyższego okręgu sądownictwa kościelnego zostało wymuszone przez władze państwowe, które w toku dalszych działań zalegalizowały prawnie przynależność Komisariatu Siewierskiego do diecezji wrocławskiej po krótkich rokowaniach ze Stolicą Apostolską.

Zagadnienie to w literaturze historycznej jest zaledwie zasygnalizowane². Nieco szerzej problem ten przedstawił ks. Franciszek Maroń w artykule pt. „Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego na tle wydarzeń politycznych przełomu XVIII i XIX wieku. Przyczynek do genezy ustaleń bulli „De salute animarum”³. Taki stan badań nad powyższą problematyką zachęcił autora artykułu do podjęcia rozważań nad tym zagadnieniem. Pewną trudność stanowi ustalenie ram czasowych obejmujących ten problem. Komisariat Siewierski faktycznie funkcjonował w latach 1799-1807, jednak obydwie daty nie są dość precyzyjne. Przede wszystkim początek jego istnienia należy nieco cofnąć w przedziale czasowym. Już w 1797 r. ordynariusz krakowski mianował komisarza biskupiego, dla tej części diecezji, którą Prusy zajęły w drugim i trzecim rozbiórce. W następnym roku biskup krakowski delegował jurysdykcję kościelną nad tym terytorium biskupowi wrocławskiemu, którą potem w 1799 r. znacznie poszerzył. Nie była to jednak ostateczna decyzja w tej sprawie, gdyż właściwe uregulowania powinny nadejść z Watykanu. Problematyczna jest także data określająca

Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918, Kraków 1980, s. 183, 509-510; W. Właźlak, *Częstochowa w strukturach sądownictwa kościelnego*, [w:] *Szczególne problemy człowieka i edukacji u progu XXI wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Bogdanowi Snochowi*, red. S. Pdoński, U. Ordon, E. Skoczylas-Krotla i A. Siedlaczek, Częstochowa 2002, s. 742; Ks. Wyczawski błędnie podał, iż oficjalat w Siewierzu erygował biskup krakowski Feliks Turcki w 1799 r., który następnie przypadł Prusom i miał jego zdaniem istnieć do 1801 r. Ponadto omówił go w grupie oficjالات generalnych – H. E. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989, s. 168.

² J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska. Opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach: będzińskim, dąbrowskim, sączowskim, zawierckim i żareckim oraz parafii Olsztyn, Mariówka Opoczyńska* 1936, s. 530; W. Urban, *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*, Wrocław 1962, s. 11; B. Kumor, *Brewie papieskie włączające Nowy Śląsk do diecezji wrocławskiej*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne (dalej: ABMK) 16 (1968), s. 311-312; J. Związek, *Dzieje diecezji częstochowskiej w II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990, s. 24; J. Janczak, *Ziemia siewierska w okresie pruskim (1795-1806/1807)*, [w:] *Siewierz – Czeladź – Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i Księstwa Siewierskiego*, red. F. Kiryk, Katowice 1994, s. 619; Z. Zaborski, *Z dziejów parafii Lelów i Staromieście*, Częstochowa 1998, s. 63; W. Stępień, *Parafia Stare Koziegłowy czyli Koziegłówki. Rys historyczny od średniowiecza do końca XIX wieku*, Lublin 2000, s. 15; W. Właźlak, *Przeszłość sądownictwa kościelnego na terytorium oficjالات okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim*, Zeszyt Naukowy Wydziału Administracyjno-Prawnego AP w Częstochowie 1 (2001), s. 22-23.

zakończenie funkcjonowania Komisariatu Siewierskiego. Wydaje się, iż taką datą powinien być rok 1807, kiedy tereny te przyłączono do Księstwa Warszawskiego, co spowodowało, że ordynariusz wrocławski nie mógł zarządzać tym obszarem swojej diecezji. Ponadto w tymże roku komisarz biskupi miał faktycznie zaprzestać działalności, jak się powszechnie przyjmuje, choć dopiero w 1812 r. ostatecznie zrzekł się tej funkcji. W 1811 r. obaj zainteresowani biskupi: wrocławski i krakowski doszli do porozumienia odnośnie przekazania jurysdykcji kościelnej nad tymi terenami. Niestety problem ten ostatecznie został uregulowany dopiero w 1818 r., gdy Stolica Apostolska dokonała nowego rozgraniczenia administracji kościelnej w Królestwie Polskim. Ta złożoność zagadnienia spowodowała, iż zdecydowano się nieco poszerzyć lata istnienia Komisariatu Siewierskiego. Nie uwzględniono jedynie daty mianowania komisarza przez biskupa krakowskiego, gdyż wszystko wskazuje na to, iż nie rozpoczął on właściwej sobie działalności, ponadto brak było innych faktów przemawiających z jakąkolwiek formą istnienia takiej jednostki kościelnej w tym czasie na omawianym obszarze.

2. Zmiany w administracji państwowej

Po wkroczeniu wojsk pruskich w styczniu i lutym 1793 r. na terytorium Polski doszło do zajęcia Wielkopolski oraz nieznacznych obszarów północno-zachodniej Małopolski. Zmodyfikowana na tym odcinku pierwotna linia graniczna drugiego zaboru przebiegała o milę na południe od Częstochowy, poczynają od Woźnik przy granicy śląskiej aż po Koniecpol nad Pilicą⁴. Zarząd wojskowy zagarniętych terenów ustał 7 maja 1793 r. Równocześnie została zorganizowana pruska administracja cywilna na obszarze drugiego zaboru, czyli Prus Południowych. Zagarnięte terytorium Małopolski podczas drugiego rozbioru Polski weszło w skład departamentu piotrkowskiego w ra-

³ F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego na tle wydarzeń politycznych przełomu XVIII i XIX wieku. Przyczynek do genezy ustaleń bulli „De salute animarum”*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 4 (1971), s. 187-248.

⁴ Według konwencji rozbiorowej granica zaboru pruskiego miała przebiegać w pobliżu Radomska pozostawiając Częstochowę przy Polsce. Jednak generał Joachim Möllendorf naczelny dowódca wojsk pruskich i komisarz okupacyjny, za radą króla wbrew konwencji petersburskiej nie chcąc zostawiać fortecy jasnogórskiej przy Polsce 7 III 1793 r. zajął także Częstochowę – O. H. Czerwień, *Sprawa obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej na sejmie grodzieńskim w roku 1793*, *Nasza Przeszłość* 31 (1969), s. 106; D. Złotkowski, *Miasta departamentu kaliskiego w okresie Księstwa Warszawskiego (studium gospodarcze)*, Częstochowa 2001, s. 30.

mach powiatu częstochowskiego, do którego należały następujące miasta – Stara Częstochowa, Nowa Częstochowa, Kłobuck, Krzepice i Mstów⁵.

Ten stan posiadania nie zadowolili władz pruskich, które niebawem w wyniku trzeciego rozbioru zajęły resztę przygranicznych ziem polskich. Po decyzjach z 24 października 1795 r. całe dawne Księstwo Siewierskie łącznie z baronatem koziegłowskim, zachodnia część powiatu lelowskiego oraz niewielka część powiatu krakowskiego i książęckiego zostały wcielone do Prus. Na obszarze tym znajdowały się następujące miasta: Będzin, Czeladź, Janów, Koziegłowy, Kromolów, Lelów, Modrzejów, Mrzygłód, Niwki, Ogrodzieniec, Olsztyn, Pilica, Siewierz, Sławków, Szczekociny, Włodowice i Żarki⁶. Wymienione miejscowości zostały zorganizowane w dwóch powiatach pod nazwą Nowego Śląska (Neu-Schlesien), który wszedł w skład prowincji śląskiej. Tym sposobem władze pruskie pragnęły nawiązać do średniowiecznej przynależności Księstwa Siewierskiego do Śląska⁷.

Powyższa przynależność państwowa tych ziem nie trwała jednak długo. Niebawem w wyniku klęski Prus z napoleońską Francją powstało Księstwo Warszawskie, w skład którego wszedł Nowy Śląsk⁸. Początkowo sprawa ta nie została rozstrzygnięta pomyślnie, gdyż traktat pokojowy zawarty w Tylży 7 lipca 1807 r. pozostawiał Nowy Śląsk przy pokonanych Prusach. Dopiero dodatkowy traktat graniczny, podpisany w Elblągu 10 listopada tr. włączył Nowy Śląsk do Księstwa Warszawskiego⁹. Inaczej było w przypadku powiatu częstochowskiego, który już po podpisaniu traktatu w Tylży został przyłączony do Księstwa, które wzorem francuskim zostało podzielone na departa-

⁵ Na czele powiatu stał landrat podporządkowany kamerze i ściśle wykonujący jej polecenia. Podlegały mu wszystkie sprawy administracyjno-finansowe z wyjątkiem spraw miejskich. Miasta poddane były pod nadzór radcy podatkowego, który sprawował swój urząd w okręgu inspekcji podatkowej nie pokrywającym się z powiatem. Landratem częstochowskim został Franciszek Puttkamer – J. Wąsicki, *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Południowe 1793-1806. Studium historyczno-prawne*, Wrocław 1957, s. 127-131; S. Krakowski, *Dzieje Częstochowy od wieku XII do początków XIX*, [w:] *Dzieje Częstochowy od zarania do czasów współczesnych*, red. S. Krakowski, Katowice 1964, s. 34.

⁶ W 1801 r. Modrzejów i Niwki utraciły prawa miejskie – Deutsches Zentral-Archiv – Merseburg, Rep. 77/94, nr 14; C. L. Bohm, *Handbuch der Geographie und Statistik des preussischen Herzogthums Schlesien*, Berlin 1806, s. 307.

⁷ R. Pysiewicz-Jędrusik, A. Pustelnik, B. Konopska, *Granice Śląska*, Wrocław 1998, s. 28-29; J. Janczak, *Ziemia siewierska w okresie pruskim*, s. 615.

⁸ H. Nikolai, *Oberschlesien im Ringen der Völker*, Breslau 1930, s. 54; H. Batowski, *Terytorium Śląska w wiekach XVIII-XX*, Przegląd Zachodni (1953), nr 9, s. 353; *Historia chłopów śląskich*, red. S. Inglot, Warszawa 1979, s. 23; J. Janczak, *Człowiek i przyroda. Przegląd zmian w środowisku geograficznym Śląska w ostatnim tysiącleciu*, Wrocław 1985, s. 33.

menty na czele z prefektem i powiaty zarządzane przez podprefektów. Na mocy dekretu z 19 grudnia 1807 r. na omawianym obszarze zostały zorganizowane następujące powiaty: częstochowski, lelowski z siedzibą w Żarkach oraz pilicki. Powiaty te weszły w skład departamentu kaliskiego. Ten stan przynależności administracyjnej wyżej wymienionych powiatów do departamentu kaliskiego nie okazał się trwały. Na mocy pokoju zawartego w Schönbrunn 14 października 1809 r. do Księstwa Warszawskiego przyłączono ziemie z byłego zaboru austriackiego, w wyniku czego dokonano korekt granicznych. Na mocy dekretu z 17 kwietnia 1810 r. powiaty lelowski i pilicki odłączono od departamentu kaliskiego, przyłączając je do utworzonego departamentu krakowskiego¹⁰.

Kolejny raz okazało się, iż zarówno ten stan administracji państwowej nie okazał się ostateczny. W wyniku ustaleń Kongresu Wiedeńskiego utworzone zostało Królestwo Polskie. Jego ustrój administracyjno-terytorialny określił dekret z 16 stycznia 1816 r. Ustanowiono trójstopniowy podział kraju. Przywrócono województwa, które podzielono na obwody, te zaś na powiaty. Te ostatnie pełniły funkcje pomocnicze, jako okręgi wyborcze i sądowe. Omawiane terytorium weszło w skład dwóch województw. Częstochowa z okolicami stanowiła powiat częstochowski w obwodzie wieluńskim w województwie kaliskim. Na południe od wspomnianego powiatu rozciągało się województwo krakowskie, które w tej części stanowił obwód olkuski z powiatem pilickim i lelowskim. Siedziba powiatu lelowskiego mieściła się w Żarkach¹¹. Powyższy stan administracyjno-terytorialny omawianego obszaru nie uległ zmianie do końca omawianego okresu.

3. Zmiany w administracji kościelnej

⁹ *Historia Śląska*, t. 2, cz. 2, 1807-1850, Wrocław 1970, s. 84; S. Michalkiewicz, *Śląsk w drugiej połowie XVIII i na początku XIX w.*, [w:] *Dzieje Śląska*, red. E. Maleczyńska i K. Maleczyński, Warszawa 1955, s. 178-180.

¹⁰ M. Antoniewicz, *Struktury administracyjne na ziemiach zespolonych w województwie częstochowskim (od X wieku do 1975 roku)*, [w:] *20 lat województwa częstochowskiego*, Częstochowa 1995, s. 14; M. Kallas, *Historia ustroju Polski X-XX w.*, Warszawa 1997, s. 199.

¹¹ *Miasta polskie w tysiącleciu*, red. S. Pazyra, t. 1, Wrocław 1965, s. 487; *Leksykon miast polskich*, red. J. Kwiatek i T. Lijewski, Warszawa 1998, s. 117, 630, 1080; J. Malec i D. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2000, s. 106; H. Ogrodniczak, *Zarys historii ziem województwa częstochowskiego*, *Ziemia Częstochowska* 12 (1978), s. 71; M. Antoniewicz, *Struktury administracyjne na ziemiach zespolonych w województwie częstochowskim*, s. 15.

Terytorium Nowego Śląska wraz z powiatem częstochowskim, które pod względem administracji kościelnej stanowiło Komisariat Siewierski w ramach diecezji wrocławskiej, było podzielone na dekanaty czyli archiprezbiteraty. Tuż przed drugim i trzecim rozbiorem Polski obszary te należały do dekanatu lełowskiego i siewierskiego w diecezji krakowskiej. Jednak 22 listopada 1791 r. biskup krakowski podzielił dekanat lełowski na kilka mniejszych. Aktu tego dokonał miejscowy dziekan ks. Józef Rudzki vel Rucki proboszcz Kromołowa i Skarżyc. Powstały wtedy cztery dekanaty: częstochowski, lełowski, przyrowski i szczekociński¹². Ten stan jednak nie zdołał się utrwalić, gdyż brak było śladów istnienia dwóch ostatnich dekanatów. Być może w ogóle nie zostały one zorganizowane. Faktem natomiast było istnienie dekanatu pilickiego, który w tych latach mógł właśnie powstać¹³. Jego terytorium z czasem mogło być połączone z sąsiednim dekanatem lełowskim, gdyż w tym okresie występuje dekanat lełowsko-pilicki. W dokumencie z 1813 r. podaje się, iż był to dekanat lełowski czyli pilicki¹⁴. W wyniku tych zmian w sieci dekanalnej tej części diecezji krakowskiej do powyższych jednostek administracji kościelnej należały następujące parafie:

1. Dekanat częstochowski obejmował następujące parafie: Biała, Stara Częstochowa, Kłobuck, Starokrzepice, Miedzno, Poczesna, Przyrów, Przystajń, Wilkowice i Żuraw oraz filie w Konopiskach i Truskolasach¹⁵.
2. Dekanat pilicki obejmował następujące parafie: Ciągowice, Drochlin, Irządze, Kidów, Kieбло, Kroczyce, Klimontów, Lełów Stary, Nakło, Niegowa, Niego-

¹² J. Związek, *Przeszłość Kościoła katolickiego na ziemiach powiatu częstochowskiego*, Ziemia Częstochowska 27 (2000), s. 94.

¹³ W 1794 r. wymienia się dziekana lełowskiego ks. Jana Rudzkiego i dziekana pilickiego ks. Ludwika Zaborskiego – J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 529.

¹⁴ „Jurisdictionem nostram ordinariam... quad ecclesias in decanatus leloviensi seu pilicensi” – Z. Zaborski, *Z dziejów parafii Lełów i Staromieście*, s. 64; Zdaniem ks. Bolesława Kumora w 1799 r. został zniesiony dekanat lełowski, który następnym w 1809 r. został przywrócony – B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej*, s. 529.

¹⁵ Do dekanatu częstochowskiego została dołączona parafia Starokrzepice, która występuje regularnie w okólnikach dziekańskich od 1802 r. Wcześniej parafia ta należała do archiprezbiteratu oleckiego w archidiecezji opolskiej – *Okólniki dziekana częstochowskiego 1799-1806*, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (dalej: AACz) sygn. II 259; *Diecezja wrocławska w połowie XVIII wieku (mapa)*, opr. Z. Rzepa, Wrocław [19]63; S. Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku. Materiały do atlasu historycznego chrześcijaństwa w Polsce*, t. 4, Lublin 1980, s. 366; W. Wlazlak, *Z dziejów przynależności państwowej i kościelnej terytorium diecezji częstochowskiej*, Zeszyt Naukowy Wydziału Administracyjno-Prawnego AP w Częstochowie 1 (2001), s. 23-28.

wonice, Ogrodzieniec, Pilica, Podlesie, Potok, Przybynów, Rokitno, Skarżyce, Szczekociny, Włodowice i Żarki oraz filia w Lelowie¹⁶.

Na omawianym obszarze Komisariatu Siewierskiego, był jeszcze trzeci dekanat z siedzibą w Siewierzu, który miał powstać w ostatnich latach istnienia Rzeczypospolitej Szlacheckiej. Pisze o tym fakcie ks. Jan Kracik przedstawiając wizytację tej części diecezji krakowskiej przez delegata biskupa Michała Jerzego Poniatońskiego, ks. Antoniego Kozickiego oficjała i prepozyta pilickiego. Wizytacja była przeprowadzona w 1784 r., gdy dziekanem siewierskim był ks. Olszewski¹⁷.

3. Dekanat siewierski obejmował następujące parafie: Będzin, Chruszczobród, Czeladź, Gołonóg, Grodziec, Koziegłowy, Koziegłowy Stare czyli Koziegłówki, Mrzyglód, Olsztyn, Sączów, Siemonia, Siewierz, Targoszyce, Wojkowice i Zrębice oraz parafia Chełm z dekanatu pszczyńskiego¹⁸.

Podsumowując ten stan sieci parafialnej należy podkreślić, iż najwięcej parafii było w dekanacie pilickim – bo aż 21 oraz 1 filia, a także 3 klasztory: Leśniów, Lelów i Pilica. Tak duża liczba parafii w tym dekanacie sugerowałaby, iż faktycznie w pewnym okresie mogły istnieć na tym obszarze dwa niezależne dekanaty. Drugim pod względem liczby parafii był dekanat siewierski, który liczył 16 ośrodków duszpasterskich, zaś nieco mniej bo 10 parafii liczył dekanat częstochowski oraz 2 filie. Jedna z nich Truskolasy stała się w 1810 r. samodzielną parafią. Należy jednak zauważyć, iż na terytorium dekanatu częstochowskiego znajdowały się nadto 4 ośrodki klasztorne, z których najbardziej znany w tej części Europy, był klasztor pauliński na Jasnej Górze w Częstochowie¹⁹. Istotnym natomiast było to, iż terytorium dekanatów pokrywało się prawie z

¹⁶ Dane dotyczące parafii w dekanacie pilickim są rozbieżne. Julian Janczak, który powołuje się w przypisie na ks. Franciszka Maronia podał parafię Kromołów nie uwzględniając jednak Klimontowa oraz Niegowonic – J. Janczak, *Ziemia siewierska w okresie pruskim*, s. 619-620; F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego*, s. 194, 213; Stan parafii w dekanacie został uformowany na podstawie – B. Kumor, *Brewie papieskie włączające Nowy Śląsk*, s. 312.

¹⁷ J. Kracik, *Parafie księstwa siewierskiego w dobie baroku i katolicyzmu oświeconego*, [w:] *Siewierz – Czeladź – Koziegłowy*, s. 543; Precyzyjną datę ustanowienia dekanatu siewierskiego podaje ks. Wacław Stępień (1773 r.) – W. Stępień, *Parafia Stare Koziegłowy czyli Koziegłówki*, s. 15.

¹⁸ Janczak w dekanacie siewierskim wymienia jeszcze parafię Sławków, której nie uwzględnił ks. Kumor – J. Janczak, *Ziemia siewierska w okresie pruskim*, s. 619; B. Kumor, *Brewie papieskie włączające Nowy Śląsk*, s. 312.

¹⁹ W dniu 28 X 1793 r. król pruski Fryderyk Wilhelm II przybył na Jasną Górę, gdzie przebywał przez trzy dni – *Diariusz bytności najjaśniejszego Króla JMCI pruskiego na Jasnej Górze Częstochowskiej roku Pańskiego 1793-go*, wydał D. Złotkowski, w: *Teksty źródłowe do dziejów regionu częstochowskiego*, red. A. J. Zakrzewski, Częstochowa 1994, s. 26; D. Złotkowski, *Jasna Góra w czasach Księstwa Warszawskiego 1806-1813. (Analiza wybranych problemów)*, *Ziemia Częstochowska* 23 (1996), s. 45-78.

obszarem powiatów o tej samej nazwie. Stało się to w 1802 r., kiedy na polecenie administracji państwowej zmieniono przynależność parafii w dekanatach. Odtąd parafie Olsztyn i Zrębice z dekanatu siewierskiego zostały włączone do dekanatu pilickiego, zaś parafie Ciągowice i Niegowonice z dekanatu pilickiego zostały przeniesione do dekanatu siewierskiego²⁰. Od tego roku w sprawozdaniach dziekańskich w miejsce nazwy dekanat wprowadzono określenie archiprezbiterat, co było charakterystycznym dla diecezji wrocławskiej.

Takie unormowania w administracji państwowej i kościelnej, nie były jedynym przejawem działalności władz pruskich na zajętych terenach. Przede wszystkim władze zaborcze skoncentrowały się na tym, aby zaanektowane ziemie podporządkować ostatecznie stolicom biskupim, których siedziby znajdowały się w granicach danego państwa. Problem ten rozstrzygała konwencja petersburska zawarta przez rządy państw zaborczych 26 stycznia 1797 r., która nakazywała dostosowanie granic diecezji do nowych granic państwowych²¹. Na mocy tego porozumienia rząd berliński podjął działania, mające na celu podporządkowanie części diecezji krakowskiej zajętej w drugim i trzecim rozbiórce władzy administracji kościelnej działającej na terenie Prus.

Początkowo rząd pruski postanowił, iż dekanaty częstochowski, pilicki i siewierski będą przydzielone do diecezji wrocławskiej. Jednak już 25 kwietnia 1797 r. wysunęły projekt przyłączenia tych terenów do archidiecezji gnieźnieńskiej²². Tymczasem 4 października tr. biskup krakowski Feliks Paweł Turski w trosce o dobro swych diecezjan mianował dziekana bytomskiego ks. Franciszka Pawła Bartuzela, oficjałem biskupim dla dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego oraz dla parafii Nowego Śląska i dekanatu częstochowskiego. Niestety władze pruskie zabroniły ks. Bartuzelowi wykonywania władzy oficjała poza dekanatem bytomskim i pszczyńskim²³. Już 7 listopada 1797 r. berliński departament spraw zagranicznych zdecydował o wcieleniu dekanatów częstochowskiego, pilickiego i siewierskiego do diecezji wrocławskiej. O takiej decyzji

²⁰ F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego*, s. 224.

²¹ Artykuł 13 konwencji petersburskiej stanowił, iż „zachodzi konieczność zniesienia wszystkiego, co by przypominało istnienie Królestwa Polskiego, wobec dokonanego unicestwienia politycznego tego organizmu” – W. Zajewski, *Pierwszy okres walk o niepodległość (1795-1831)*, [w:] *Zarys historii Polski*, Warszawa 1977, s. 374.

²² *Preussen und die katholische Kirche seit 1640*, hrsg. M. Lehmann, Th. 8, (1797-1803), Leipzig 1902, nr 74, s. 93.

powiadomił biskupa krakowskiego król pruski Fryderyk Wilhelm III pismem z dnia 3 lutego 1798 r.²⁴ Jednak ordynariusz krakowski jako poddany cesarza austriackiego, zwrócił się do kancelarii cesarskiej w Wiedniu w tej sprawie, która 14 maja tr. zgodziła się na dążenia pruskie. W tej sytuacji biskup Feliks Turski w połowie 1798 r. przekazał biskupowi wrocławskiemu Józefowi Chrystianowi Hohenlohe Waldenburg Bartenstein władzę kościelną nad tymi terenami, zaś dokumentem „*Protocollum exhibitorum Consistorii Episcopalis Cracoviensis*” z 26 października 1799 r. wydatnie ją poszerzył²⁵.

Początkowo tereny te poddano bezpośrednio władzy wrocławskiego wikariatu generalnego²⁶. Pod względem administracyjnym przyłączonych dekanatów nie wcielono do żadnego archidiaconatu. Bezpośrednie zarządzanie obszarami znacznie oddalonymi od stolicy diecezji musiało sprawiać pewne kłopoty, skoro zdecydowano się na inne rozwiązanie. W dniu 11 kwietnia 1799 r. biskup wrocławski Józef Chrystian Hohenlohe utworzył Komisariat Siewierski o charakterze prawnym oficjalu okręgowego. Jednocześnie nominację na komisarza biskupiego czyli wikariusza okręgowego otrzymał proboszcz parafii Kozięgłowy Stare ks. dr Marcin Siemieński kanonik kielecki²⁷. Parafia, w której rezydował nowo mianowany komisarz leżała nad byłą granicą pruską, a zarazem znajdowała się w centrum utworzonego komisariatu. Należy jednak zauważyć, iż zarówno postanowienia państwowe, jak i porozumienia między biskupami wspomnianych diecezji nie miały aprobaty Stolicy Apostolskiej.

²³ W 1801 r. zrzekł się obowiązków komisarza biskupiego na dekanat bytomski i pszczyński – W. Ogrodziński, *Bartuzel Franciszek Paweł (1731-1811)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 334.

²⁴ Minister Hoym, który przygotował ten dokument uzasadniał takie postępowanie konwencją petersburską. Automatycznie unieważniona została nominacja ks. Bartuzela na komisarza oraz Baegnisha na radcę komisarycznego. Przy władzy biskupa krakowskiego pozostały natomiast dekanaty bytomski i pszczyński z wyjątkiem Chełma, Imielina i Kosztów – F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego*, s. 190; J. Związek, *Przynależność kościelna pogranicza Wielko- i Małopolski ze Śląskiem*, Zeszyty Historyczne. Prace Naukowe WSP w Częstochowie 2 (1994), s. 87.

²⁵ Archiwum podręczne Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMK) – *Protocollum exhibitorum Consistorii Episcopalis Cracoviensis anno Domini 1799, nr 718*; M. Pęcowski, *Józef Olechowski archidiacon i sufragan krakowski 1735-1806*, Kraków 1926, s. 171-172.

²⁶ Świadczy o tym dokument wydany przez wikariat generalny we Wrocławiu z 1 III 1799 r. odsadzający klasztor jasnogórski od praw patronackich parafii Miedźno – Archiwum OO. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie (dalej: AJG) nr 542 – *Annalium Ordinis s. Pauli I Eremitae vol. 4, memorabilibus eventibus ab anno 1783 ad annum 1807*, s. 398-399; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, ABMK 20 (1970), s. 369.

²⁷ AJG nr 542 – *Annalium Ordinis s. Pauli I Eremitae vol. 4, memorabilibus eventibus ab anno 1783 ad annum 1807*, s. 411-413; W. Właźlak, *Z dziejów przynależności państwowej i kościelnej terytorium diecezji częstochowskiej*, s. 48-49.

Takie rozwiązanie nie zadowalało rządu berlińskiego, który pragnął utrwalenia administracji kościelnej na anektowanych terytoriach. Obawiając się, iż zawarte porozumienie między zainteresowanymi biskupami może być cofnięte, władze pruskie już w 1799 r. wszczęły rokowania w Watykanie celem przyłączenia na stałe do diecezji wrocławskiej Nowego Śląska i powiatu częstochowskiego. Porozumienie zostało szybko zawarte. Papież Pius VII w dniu 9 września 1800 r. wydał brewe „Ad universam Dominici gregis”²⁸, które inkorporowało Komisariat Siewierski do diecezji wrocławskiej. W tym dokumencie papież zaznaczył, iż po otrzymaniu „consensus eisdem moderni episcopi Cracoviensis..., apostolica autoritate supplentes, Fraternitati Tuae per praesentes committimus et mandamus”²⁹. Na wykonawcę brewe papieskiego został wyznaczony biskup poznański Ignacy Raczyński jako delegat Stolicy Apostolskiej. Nim jednak doszło do wykonania wspomnianego brewe w dniu 20 listopada 1800 r. władz pruskie udzieliły placetum regium. Wymagana była także akceptacja biskupa krakowskiego oraz kapituły krakowskiej. W owym czasie diecezją krakowską zarządzał administrator apostolski, biskup sufragan Józef Olechowski. Odpowiednie dokumenty krakowskich władz kościelnych zostały wystawione 9 lutego 1801 r. Po załatwieniu tych formalności aktu inkorporacji dokonał biskup Raczyński 5 maja 1801 r. w kościele parafialnym świętych Apostołów Szymona i Judy w Żarkach. Delegatowi apostolskiemu towarzyszył kanonik poznański i audytor kurialny ks. dr Mateusz Zmychanowski. W imieniu zgromadzonego duchowieństwa dekanatu częstochowskiego, pilickiego i siewierskiego biskupa Raczyńskiego powitał delegat biskupa wrocławskiego ks. Marcin Siemieński. Następnie biskup poznański dokonał aktu włączenia Komisariatu Siewierskiego do diecezji wrocławskiej. Zebrani duchowni złożyli przysięgę wierności nowemu ordynariuszowi, zaś tekst przysięgi potwierdzili własnymi podpisami. Na zakończenie około 70 kapłanów, którzy brali udział w uroczystości udało się na obiad do klasztoru Ojców Paulinów w Leśniowie, zaś biskupa Raczyńskiego gościł miejscowy kasztelan. W godzinach popołudniowych biskup wrócił do klasztoru leśniowskiego, gdzie przenocował, skąd następnego dnia udał się w drogę powrotną do Poznania³⁰. Decyzję z wykonania dekretu papieskiego biskup Raczyński podał w piśmie „Universis et singulis”, które

²⁸ Oryginał oraz kopia brewe znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, AC 247/1801, s. 183 – *Pergamin*; AC 247/1801, s. 190-193.

²⁹ B. Kumor, *Brewa papieskie włączające Nowy Śląsk*, s. 314.

³⁰ W tym czasie miał swoją rezydencję w miejscowości Ciężen k. Poznania.

wydał w Żarkach w dniu dokonania inkorporacji. Natomiast ks. Siemieński w liście z 8 maja 1801 r. powiadomił duchowieństwo o przejęciu jurysdykcji zwyczajnej przez biskupa wrocławskiego i inkorporacji Komisariatu Siewierskiego do tejże diecezji³¹.

Niestety ten sposób zarządzania Komisariatem Siewierskim trwał zaledwie kilka lat. Sytuacja skomplikowała się po zaszłych zmianach politycznych wraz z utworzeniem Księstwa Warszawskiego. Już w 1807 r. władze warszawskie nalegały, aby dekanaty: częstochowski, pilicki i siewierski poddać administracji archidiecezji gnieźnieńskiej. Wikariat generalny we Wrocławiu nie robił żadnych trudności w tej sprawie, jednak chciał uregulowania ze strony Stolicy Apostolskiej czego nie można było dokonać od razu. Zapewne dlatego Komisja Rządząca w piśmie wystawionym w Warszawie 17 kwietnia 1807 r. zezwoliła na wykonywanie władzy ks. Siemieńskiemu. Dalsze losy byłych dekanatów nowośląskich związane były ciągle z osobą komisarza biskupiego, który na początku 1809 r. został powołany przez arcybiskupa Ignacego Raczyńskiego na generalnego audytora i kanonika gnieźnieńskiego. W tym czasie ordynariusz wrocławski delegował arcybiskupowi gnieźnieńskiemu władzę biskupią, a ks. Siemieńskiemu jurysdykcję częściową nad wspomnianymi dekanatami. O fakcie tym biskup Józef Chrystian Hohenlohe powiadomił Ojca Świętego w swoim memoriale z dnia 19 kwietnia 1808 r.³²

Rząd warszawski nie dowierzał do końca takim rozwiązaniom, gdyż była to ciągle diecezja wrocławska, co przypominało sytuację sprzed inkorporacji Nowego Śląska. Ponadto w 1810 r. Minister Wewnętrzny i Religijny przypomniał ks. Siemieńskiemu, iż „proboszczowie ogłaszać muszą cyrkularze i zarządzenia biskupa zagranicznego”. W następnym roku na wniosek władz Księstwa Warszawskiego arcybiskup Ignacy Raczyński wysunął projekt złączenia dekanatu częstochowskiego, pilickiego i siewierskiego z diecezją krakowską. Równocześnie odstąpiono od pomysłu włączenia wymienionych dekanatów do archidiecezji gnieźnieńskiej. Sprawa została niebawem załatwiona, gdyż 22 października 1811 r. biskup wrocławski delegował jurysdykcję na dekanaty nowośląskie biskupowi krakowskiemu Andrzejowi Rawie Gawrońskiemu³³. Tymcza-

³¹ J. Związek, *Kościoły dzieje Częstochowy pod zaborem pruskim (1793-1806)*, [w:] *Kościół na drogach historii. Księga Jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi doktorowi Tadeuszowi Śliwie*, Lwów – Kraków 1999, s. 47; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, s. 369-370; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 530.

³² F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego*, s. 228.

³³ B. Kumor, *Granice (archi)diecezji krakowskiej (1000-1939)*, *Prawo Kanoniczne* 4 (1963), s. 548.

sem ks. Siemieński utracił stanowisko komisarycznego zarządcy. Zdaniem ks. Franciszka Maronia miało to nastąpić w styczniu 1812 r. Za dwunastoletnią pracę na stanowisku komisarza biskupiego z ramienia biskupa wrocławskiego we wspomnianych dekanatach wikariat generalny wraził podziękowanie ks. Siemieńskiemu³⁴.

Po tych rozwiązaniach jak się wydawało sprawa było przesądzona. Należy jednak zauważyć, iż problem rozwiązano na zasadzie umowy między biskupami, co nadawało mu charakter tymczasowy. Do tego doszły zmiany o charakterze politycznym, gdyż powstało po Kongresie Wiedeńskim Królestwo Polskie. Trwałość nowych granic politycznych zakładała podobne uregulowania w zakresie administracji kościelnej. Byłe dekanaty nowośląskie ciągle formalnie stanowiły część diecezji wrocławskiej, której stolica była w państwie pruskim. Natomiast wspomniane dekanaty leżały w granicach Królestwa Polskiego. Mimo, iż były zarządzane przez biskupa krakowskiego, to jednak nie odpowiadało to władzom państwowym. W tym czasie trwały rokowania odnośnie uregulowania administracji kościelnej w Królestwie Polskim. Doszło do rozgraniczenia diecezji w dniu 30 czerwca 1818 r. na mocy bulli papieża Piusa VII „*Ex imposita nobis*” dawny Komisariat Siewierski został wyłączony z diecezji wrocławskiej i przyłączony do dwóch diecezji: krakowskiej i wrocławskiej. Do tej pierwszej przyłączono dekanat pilicki i siewierski, zaś do drugiej dekanat częstochowski³⁵.

4. Działalność na stanowisku komisarza biskupiego

Nim doszło do nominacji komisarza biskupiego w dekanacie częstochowskim, lełowskim i siewierskim trwały rozmowy nad urządzeniem przyszłego komisariatu. Projekt separacyjny wymienionych dekanatów z ramienia władzy biskupiej we Wrocławiu przygotował proboszcz parafii Stara Wieś koło Raciborza ks. kanonik A. Weyrich³⁶. Naprzód w dniu 27 kwietnia 1798 r. została zatwierdzona przez Komorę Wrocławską jego nominacja do wypełnienia tej funkcji. W miesiąc później przybył do Pilicy. Tu na miejscowym zamku, którego właścicielem był Teodor Wesela odebrał przysięgę od miejscowego duchowieństwa na wierność biskupowi wrocławskiemu. Następnie spo-

³⁴ F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego*, s. 230.

³⁵ *Papiestwo wobec sprawy polskiej w latach 1772-1864*, opr. O. Beiersdorf, Wrocław 1960, s. 274-278.

śród tutejszych kapłanów wybrano delegata, który w imieniu wszystkich tutaj pracujących księży miał złożyć przysięgę na wierność władzom pruskim. W dniu 14 czerwca tr. przygotował sprawozdanie z wizytacji, w którym zaproponował dwóch kandydatów na stanowisko komisarza biskupiego na teren Nowego Śląska – ks. Marcina Siemieńskiego z Koziegłówek i ks. Ludwika Zaborskiego z Mrzygłodu. Zazaczył przy tym, iż przyszły komisarz powinien pobierać pensję w wysokości trzystu talarów. W miesiąc później sprawozdanie zostało przesłane biskupowi wrocławskiemu³⁷.

W wyniku porozumienia władz kościelnych we Wrocławiu z rządem pruskim doszło do ustalenia granic komisariatu, który obejmował trzy dekanaty. Biskup Józef Chrystian Hohenlohe 11 kwietnia 1799 r. ustanowił Komisariat Siewierski, zaś komisarzem biskupim mianował ks. dr Marcina Siemieńskiego. Nominacja ta okazała się bardzo trafna, ponieważ ks. Siemieński do pełnienia tej funkcji był dobrze przygotowany. Predestynowała go do tego kilkuletnia praca w Konsystorzu Generalnym Krakowskim, gdzie początkowo pełnił obowiązki fiskala, potem pisarza, a następnie otrzymał nominację na notariusza apostolskiego sądu zadwornego biskupa krakowskiego. W tym czasie zregestował 97 tomów akt biskupich oraz sporządził inwentarz akt konsystorza krakowskiego. W 1796 r. został kanonikiem kieleckim i proboszczem parafii Koziegłowy Stare czyli Koziegłówki, które w tym czasie znajdowały się pod zaborem pruskim. W dniu 2 lipca tr. został promowany na doktora obojga praw przez księcia Franciszka Sforzę na mocy przywileju nadanego przez papieża Pawła III. Należy dodać, iż posiadał już doktorat z teologii, który uzyskał 6 lutego 1782 r.³⁸

Ta znajomość krakowskiego środowiska kościelnego miała istotne znaczenie przy obejmowaniu stanowiska komisarza biskupiego. Swoją działalność jako komisarz rozpoczął 2 listopada 1799 r., zaledwie w kilka dni po przekazaniu jurysdykcji delegowanej biskupowi wrocławskiemu. O tym fakcie jak należy przypuszczać, był poinformowany nieco wcześniej przez dawnych współpracowników konsystorza krakowskiego.

³⁶ Od 1793 r. był komisarzem biskupim. Dokonał uporządkowania spraw majątkowych kolegiaty raciborskiej. W 1801 r. został mianowany archidiakonem w Głogowie – A. Weltzel, *Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats*, Wrocław 1896, s. 30, 80.

³⁷ F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego*, s. 194-195, 199.

³⁸ T. Glemma, *Krakowski konsystorz biskupi za czasów Andrzeja Rawy Gawrońskiego*, *Nasza Przeszłość* 4 (1948), s. 224, 236-237; M. Aleksandrowicz, *Siemieński Marcin (1758-1831)*, [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, red. R. J. Bar, cz. 2, Warszawa 1981, s. 161-162; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 187-188; J. Związek, *Siemieński Marcin (1758-1831)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 37, Warszawa – Kraków 1996, s. 30-31.

Pierwsze jego kroki na stanowisku komisarza były trudne. Próba delimitacji granic komisariatu (parafia Chełm) skończyła się niepowodzeniem, gdyż wikariat generalny doskonale wiedział, iż Komora Wrocławska nie zaaprobuje nowych zmian. Natomiast dla władz państwowych istotnym było rozsyłanie zarządzeń administracji pruskiej do duchowieństwa. Chodziło o dostosowanie miejscowego kleru do przepisów jakie panowały na Śląsku. Sposobem na wdrożenie tego typu zarządzeń, było rozpropagowanie ich za pośrednictwem dziekanów z racji wizytacji parafialnych. Cały program tychże czynności dziekańskich został ujęty w 17 punktach. Przede wszystkim należało przeprowadzać wizytacje ośrodków duszpasterskich raz w roku i sporządzać z nich odpowiedni protokół. Powinien on zawierać dokładny opis spraw majątkowych parafii, ze szczegółowym rozliczeniem przychodów i rozchodów. Ponadto kontroli podlegały wszystkie zarządzenia, które otrzymywały parafie. Miały być one odpowiednio uporządkowane. Dziekana natomiast wizytował wicedziekan, który miał za zadanie skontrolować porządek akt dziekańskich. W kolejnych punktach ujęto całościowo problem demograficzny ludności, o której władze pruskie pragnęły mieć bardzo szczegółowe dane. Bardzo żywo interesowano się sprawami duchowieństwa, gdyż władze administracyjne kontrolowały wszelkie zmiany personalne w ośrodkach parafialnych³⁹. Z czasem władze kościelne za pomocą dodatkowych zarządzeń zwracały baczniejszą uwagę na sprawy duszpasterskie.

Nie był to jedyny problem, który należało rozwiązać w okręgu nowośląskim. Przede wszystkim należało uporządkować sprawy materialne duchowieństwa. W dniu 10 września 1800 r. kuria wrocławska doręczyła ks. Siemieńskiemu regulamin taks od stuły, który od 1750 r. obowiązywał duchowieństwo diecezji wrocławskiej⁴⁰. Wprowadzenie taks w życie okazało się jednak niemożliwe, gdyż panowało ogólne zubożenie ludności niezdolnej do dźwigania nowych obciążeń finansowych na rzecz Kościoła. Innym problemem była sprawa przyłączenia nowych parafii do poszczególnych dekanatów na omawianym terytorium. Ks. Siemieński pragnął zmienić to postanowienie, gdyż

³⁹ AKMK, *Acta ecclesias et ecclesiasticas seu politicam ecclesiasticam in Borussia meridiana cocern*, vol. 2, fol. 44-48.

⁴⁰ Broszurka była zredagowana w języku polskim i niemieckim pt. „Wznowione powszechnie taxaetolae sporządzone dla samowładnego Księstwa Śląska, podług którego tak Auszupurskiej Konfensji jak katolicy fararze, kaznodzieje i kuratusowie zachowywać się powinni. Sub dato z Berlina, dn. 8 Augusti 1750 r. w Wroclawiu, nabyć u Jakuba Korna, Bibliopole” – AKMK, *Ordinationes taxae stolae pro Nova Silesia*, fol. 4.

parafie te były niekorzystnie usytuowane względem najbliższych parafii dekanatu siewierskiego, do których miały być włączone. Niestety wszelkie zabiegi okazały się nieskuteczne i ostatecznie z niewielkimi korektami granicznymi trzeba było wykonać postanowienie władz pruskich⁴¹. Ten stan granicy Komisariatu Siewierskiego został ostatecznie podany w brewe papieskim włączającym Nowy Śląsk do diecezji wrocławskiej. Wykonawcą tego postanowienia papieskiego ze strony biskupa wrocławskiego był ks. Siemieński jako komisarz biskupi, co wcześniej było już omówione. Po ostatecznym rozstrzygnięciu problemu przynależności tych parafii do nowej diecezji, trwał dalszy proces dostosowywania wewnętrznego prawodawstwa kościelnego. Na wniosek ks. Siemieńskiego opracowano nową taksę iura stolae, gdyż wcześniejsza w ogóle nie weszła w życie. Została ona zatwierdzona przez władze pruskie w 1804 r.⁴²

Komisarz biskupi, który musiał zmagać się z licznymi sprawami natury administracyjnej, prowadził jeszcze inną bardzo ważną działalność jaką było wizytowanie archiprezbiteratów. Z zachowanych protokołów powizytacyjnych w archiprezbiteracie częstochowskim można wnioskować, iż funkcję tę spełniał bardzo gorliwie⁴³. Dbał nie tylko o sprawy materialne parafii, ale także zwracał baczną uwagę na problemy duszpasterskie. W protokole z parafii częstochowskiej poczynił wiele uwag odnośnie kaznodziejstwa i szafowania sakramentami. Przestrzegał miejscowych duszpasterzy z zakonu Paulinów, by nie piętnowali imiennie słuchających kazania, a także przestrzegał przed zbytnim krytykowaniem władz i zarządzeń pruskich. Zajął się także problemem chrztu dzieci, które należało poddać temu sakramentowi nie później jak na trzeci dzień od urodzenia. W związku z tym zwracał też uwagę na sprawę prowadzenia ksiąg metrykalnych, gdyż często się zdarzało, iż zadanie to wykonywano niedbale. Podobne uwagi poczynił odnośnie innych zajęć duszpasterskich prowadzonych w tej parafii⁴⁴.

Oprócz działalności duszpasterskiej w Komisariacie Siewierskim, miejscowe duchowieństwo zaangażowane było w organizowanie szkolnictwa elementarnego. Te działania były wspierane przez władze pruskie, które pragnęły w ten sposób wychować

⁴¹ F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego*, s. 210-213.

⁴² Taxa [iura] stolae dla duchowieństwa rzymsko-katolickiego w Nowym Śląsku – AKMK, *Ordinationes taxae stolae pro Nova Silesia*, fol. 38 i 96.

⁴³ Protokoły powizytacyjne archiprezbiteratu częstochowskiego były spisane po łacinie przez ks. Siemieńskiego – *Acta visitationis arcipresbyterialis circuli Częstochoviensis per A.R. Philphum Rączkowski (pro anno 1804-1806, AACz sygn. II 375-376, k. 1-16.*

⁴⁴ L. Gietyngier, *Parafia świętego Zygmunta w Częstochowie pod rządami OO. Paulinów 1474-1866*, Kraków 1937, s. 52-53, (mps AJG sygn. III 113).

lojalnych obywateli swego państwa. Na tych terenach inspektorem szkolnym został mianowany proboszcz parafii Czeladź ks. Jakub Krupiński. W oparciu o zarządzenie biskupa wrocławskiego wystosował 17 września 1802 r. pismo do wszystkich proboszczów i administratorów, polecając opisać istniejące szkoły na tym terenie, zaznaczając jednocześnie jakie i skąd zostały przeznaczone fundusze na ich utrzymanie. Tam zaś, gdzie tych szkół nie było miały być one organizowane. Niestety proboszczowie niechętnie angażowali się w taką działalność władz pruskich⁴⁵. Innym elementem trapiącym szkolnictwo był brak nauczycieli. By temu zaradzić w dniu 24 kwietnia 1802 r. inspektor szkolny powiadomił duchowieństwo, iż w Opolu zostało utworzone seminarium dla kandydatów na nauczycieli. Zalecał, aby z każdego powiatu wysłano dwóch kandydatów na nauczycieli, którzy mieli odbyć egzamin wstępny przed komisarzem biskupim ks. Marcinem Siemieńskim. O warunkach kształcenia nauczycieli w Opolu w języku polskim powiadomił proboszczów sam ks. Siemieński pismem z 30 kwietnia 1802 r.⁴⁶

Problemy związanych z organizowaniem szkół elementarnych w Komisariacie Siewierskim musiało być wiele, skoro ks. Siemieński w następnych latach wystosował pismo okólne do proboszczów przypominające im obowiązki z tym związane. Według niego obowiązkiem proboszcza było:

1. Proboszcz lub jego zastępca miał dwa razy w tygodniu odwiedzać szkołę, będącą w miejscu jego zamieszkania, a w szkołach istniejących poza miejscem zamieszkania plebana powinien być przynajmniej jeden raz. W szkole miał nie tylko nauczać prawd wiary, ale także sprawdzać inne wiadomości szkolne uczniów. Nadto miał służyć radą i pomocą nauczycielowi w prowadzeniu szkoły. Do obowiązków proboszcza należało także zapewnienie warunków materialnych szkole.
2. W okresie od połowy kwietnia do końca września proboszcz miał obowiązek prowadzić z dziećmi szkolnymi powtórki z materiału szkolnego i wiadomości zdobyte w szkole. Na tego typu repetycje miały uczęszczać nie tylko dzieci chodzące do szkoły, ale także te, które ukończyły naukę szkolną, a nie ukoń-

⁴⁵ *Okólniki dziekana częstochowskiego 1799-1806*, AACz sygn. II 259, k. 150 – *Cursoria inducti scholarum ab inspectore d. 17 IX 1802 a.*

czyły jeszcze 16 roku życia. Takie powtarzanie materiału szkolnego miało odbywać się w ciągu jednej godziny w każdą niedzielę.

3. Proboszcz miał propagować oświatę wśród swoich parafian. W pierwszą niedzielę po Trzech Królach i w dwunastą po Zielonych Świątkach miał wygłosić specjalne kazanie, w którym miał wskazywać korzyści wypływające z nauczania dzieci w szkole. Wysłanie dzieci do szkoły było obowiązkiem rodziców i opiekunów dzieci. Miał także zachęcać dzieci do składania pieniędzy, które będą przeznaczone na pomoc dla dzieci biednych rodziców⁴⁷.

Wszystkie problemy związane ze szkolnictwem na omawianym terenie były doskonale znane dzięki wizytacjom jakie prowadzili archiprezbiterzy, a komisarz biskupi je nadzorował. Protokoły powizytacyjne były przesłane przez ks. Siemieńskiego wrocławskiemu wikariatowi generalnemu. Niestety po utworzeniu Księstwa Warszawskiego sytuacja uległa diametralnej zmianie. Tym razem biskup Józef Chrystian Hohenlohe nie mógł wykonywać swojej władzy. Powszechnie przyjmuje się, iż z tego powodu od 1807 r. ks. Siemieński nie wykonywał już swego urzędu. W tym też roku podjął współpracę z arcybiskupem gnieźnieńskim Ignacym Raczyńskim. Pomimo, iż posiadał delegację biskupa wrocławskiego w początkowym okresie Księstwa Wrocławskiego, to miał się nie interesować byłym Komisariatem Siewierskim. Opinia ta jedna nie jest precyzyjna, gdyż w połowie 1810 r. przebywał w Koziegłówkach załatwiając sprawy podległej mu władzy kościelnej. W liście z 12 lipca tr. z Koziegłówek pisał „Imć Książd Arcybiskup odebrawszy położenie Ministra Religijnego dnia 12 tm w treści, iż w skarbcu kościelnym częstochowskim znajduje się znaczna ilość sreber połamanego, gdyby do mennicy odebranych zostało, posłuży z opłacanego do sumy szacunkowej przez skarb procentu do pomnożenia Chwały Bożej i stałaby się znacznym dla kraju zasileniem”⁴⁸.

Nie wiadomo czy ks. Siemieński podejmował jeszcze inne zadania związane z funkcją, którą piastował na podległym sobie terenie w latach 1807-1812. Być może była to sporadyczna inicjatywa. Faktem było, iż w tym okresie prowadził korespondencję z władzami Księstwa Warszawskiego, które pragnęły rychłego uregulowanie tej nadzwyczaj-

⁴⁶ *Okólniki dziekana częstochowskiego 1799-1806*, AACz sygn. II 259, k. 148-149 – *Obwieszczenie o kandydatach do seminarium*; J. Lipiec, *Szkolnictwo elementarne okręgu częstochowskiego na przełomie XVIII i XIX wieku*, Ziemia Częstochowska 8-9 (1970), s. 81 n.

⁴⁷ *Okólniki dziekana częstochowskiego 1799-1806*, AACz sygn. II 259, k. 154 – *Przepis nowy względem szkół dla J.W. XX. proboszczów 1804 r.*

⁴⁸ D. Złotkowski, *Jasna Góra w czasach Księstwa Warszawskiego*, s. 66.

czajnej sytuacji. Po delegowaniu jurysdykcji nad tym obszarem przez biskupa wrocławskiego biskupowi krakowskiemu, ks. Siemieński ostatecznie stracił swoje nadzwyczajne uprawnienia. Świadczy o tym korespondencja, którą od początku 1812 r. w sprawach klasztoru jasnogórskiego prowadził biskup krakowski Andrzej Gawroński. W następnych latach dekanaty: częstochowski, pilicki i siewierski podlegały Konsystorzowi Generalnemu Krakowskiemu, z którym prowadziły regularną korespondencję. Niestety tereny te formalnie należały ciągle do diecezji wrocławskiej, na co wskazuje schematyzm tejże diecezji z 1815 r.⁴⁹ Niestety nie podawał on już w swoim spisie komisarza biskupiego ks. Marcina Siemieńskiego, który w roku następnym podjął obowiązki biskupa pomocniczego w archidiecezji gnieźnieńskiej oraz oficjała generalnego w tejże diecezji. Po 1818 r. ks. Siemieński utracił także beneficjum koziegłowskie, gdyż nie mieszkał już na terytorium Królestwa Polskiego. Podobnie jak w Krakowie tak i w Gnieźnie podejmował z prawdziwym zapałem obowiązki oficjałskie, o czym świadczy sporządzenie indeksu treściowego 29 woluminów protokolarzy kapitulnych z lat 1408-1816. Działalność ks. Siemieńskiego związana była głównie z pracą konsystorską w trzech kolejnych diecezjach: krakowskiej, wrocławskiej i gnieźnieńskiej⁵⁰. Doceniając jego pracowitość, zdolności i oddanie – władze kościelne w ostatnich latach jego życia powierzyły mu wysokie godności w archidiecezji gnieźnieńskiej. Wszystko to świadczyło tym, iż jego praca na stanowisku komisarza biskupiego na obszarze Nowego Śląska nie była przypadkową nominacją, ale dobrze przemyślaną decyzją biskupa wrocławskiego. Oddzielnym zagadnieniem był ocena jego działalności na tym stanowisku, jednak jak się wydaje wypełniał swoje obowiązki bardzo profesjonalnie.

* * *

Utworzenie Komisariatu Siewierskiego miało przyczynić się do zgermanizowania tych ziem. Szczególną rolę w tym procesie mieli spełniać duchowni katolicy, którzy kierowali spawami duszpasterskimi, prowadzili szkolnictwo elementarne, a przede wszystkim zlecono im zadanie wiernego wykonywania poleceń władz administracyjnych. Władz pruskie w nawiązaniu do dawnego księstwa siewierskiego, które kiedyś należało do Śląska, pragnęły bardziej zjednoczyć tereny uformowanego Komisariatu

⁴⁹ S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej polski znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Wrocławku*, ABMK 26 (1973), s. 179.

Siewierskiego z prowincją śląską, którą w połowie XVIII w. przejęły od Austrii. Planu tego nie udało się jednak zrealizować. Wprawdzie zalegalizowano od strony politycznej Nowy Śląsk, a Komisariat Siewierski od strony kościelnej po włączeniu do diecezji wrocławskiej. Funkcjonujący dwanaście lat Komisariat Siewierski (tyle lat formalnie wykonywał swoją funkcję komisarz biskupi) nie spełnił roli politycznej, jaką chciały narzucić mu władze pruskie. Przede wszystkim dlatego, iż okres jego istnienia był zbyt krótki. Nadto jak się wydaje głównie dlatego, że ks. Siemieński nie angażował się w działalność polityczną, a jedynie gorliwie wykonywał swoje obowiązki wypływające z piastowanego stanowiska komisarza siewierskiego.

⁵⁰ J. Korytkowski, *Pralaci gnieźnieńscy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 3, Gniezno 1883, s. 484-488.